La tomba del jardí
(Notes d'un viatge a Jerusalem)

Josep Piera

Jerusalem! Visió de pau t'anomenaren, i ets la gran víctima de la guerra: tretze vegades esvaïda, tres voltes del tot arrasada.

MIQUEL COSTA I LLOBERA

1

La Mediterrània, la mar que els antics travessaren amb infinitat de perills i de naufragis, ara la passegem instal·lats en un hotel flotant. Un hotel que, en lloc d'estar quiet en un lloc, va anant, i avant, rumb a la seua destinació. És açò la felicitat? Així, si més no, ens la dibuixa, com un petit món de luxes domèstics, el miratge de la publicitat, que ven dia a dia aquest somni: el de ser eternament feliços, de viure instal·lats en un temps sense temps, és a dir, un temps paradisíac sense passat ni futur. I, certament, jo no dubte que prendre el sol, fer un bany, mirar la mar, entretenir el temps fent esport, jugar a cartes o a sexe, omplir la panxa, fer una sesta, llegir llibres antics, sentir músiques..., siguen maneres de copsar el gust epicuri de viure, la felicitat efímera del cos. És aquesta, però, l'única imatge possible del paradís?

Diuen que la vida és un viatge on uns tenen clar on van, i, uns altres, atrotinats, no saben mai on els duen. La memòria? La memòria, com el desig, s'esborra a poc a poc i es fa ficció; així actua la memòria a escala personal, i així ho fa també la memòria històrica o col·lectiva. Certament, si viure l'instant de cada instant és l'única solució que ens és permesa als humans, una de les millors ocasions per a gaudir de la vida és aquesta de deixar-se dur per una nau a través de la Mediterrània i entotsolar-se, no en un nirvana sensual, sinó en la lliure meditació de passats, presents i futurs; passats pròxims i llunyans, presents fugitius, futurs imaginaris... El poeta, però, ens recorda que en el passat hi ha el futur, com en el futur hi ha el passat.

Tot viatge és traslladar-se per un paisatge de memòries, de ficcions i de ruïnes.

Josep Piera (Beniopa, La Safor, 1947) és escriptor i poeta. Ha cultivat diversos gèneres, incloent l'assaig. Entre les seues darreres obres cal esmentar *El jardí llunyà* (2000), *Jo sóc aquest que em dic Ausiàs March* (2001), *El temps feliç* (2001) i *Arran de precipici* (2003).

2

He llegit *El viatge d'Ulisses,* una conversa que mantenen Vincenzo Consolo i Mario Nicolao en una sala d'art; és, també, un col·loqui sobre el viatge en la literatura a partir del d'Ulisses, l'heroi perdut en el retorn a Ítaca, la casa on l'espera la història d'abans del seu viatge. Una conversa que es transforma en una meditació sobre el sentit del viatge contat, tant com sobre l'escriptor, condemnat a l'exili, a la soledat de les paraules. El viatge com a memòria, i com a metàfora.

Diu Consolo que *Itaca non è piu raggiungibile*. I és que, en el món virtual de les imatges, l'escriptor ha quedat aïllat en un marejol de coneixements, de records, de dubtes, que a tothom semblen inútils: la tradició escrita, la memòria dels morts, les històries passades...

Així, sense més pàtria que la llengua, una illa en una mar turbulenta, l'escriptor és un nàufrag, un supervivent, un solitari en la selva mediàtica.

Dic jo: «Si la llengua és la pàtria de l'escriptor, què és la literatura? La casa volguda i perduda alhora? Potser una passió inútil, sense més sentit que ésser i prou. Una passió que mereix ser viscuda, tot i la seua plaent inutilitat, com passa amb l'amor.»

Per a l'escriptor d'avui en dia, que, s'ho pense o no, ho vulga o no, viu en soledat d'eremita el seu exili dins de la virtualitat efímera, no és cert que la terra de la memòria haja desaparegut, com diu Consolo; sí que és cert que per a la immensa majoria aquesta «terra mítica» ja només existeix com a refugi de cartó que satisfà un imaginari buit de passat. Per això, ara, el viatge de l'heroi-escriptor només pot expressar un plany personal sobre les ruïnes del passat. Això seria el que, resumint, m'ha dit Vincenzo Consolo.

Mario Nicolao segueix el fil de la conversa comentant que el ver viatge, en tot escriptor, és el relat, i que, per tant, «cal aprendre a judicar un relat com s'avalua un vent: per la intensitat i la direcció». Ell m'ha recordat que les muses són filles de la memòria, mentre les sirenes, que encanten, desmemorien qui les escolta. Ell m'ha fet pensar en com els poetes, lúcids o ingenus, ens passem la vida entre cants i encants.

A la pregunta de per què alguns crítics posen primer la Bíblia que l'*Odissea*, Consolo marca la diferència entre el complex de culpa individual, del qual hom s'allibera amb la catarsi, i el complex de culpa originari, del qual no s'allibera ningú fins a després de mort. Aquest sentit de culpa originari, que els protestants hereten amb la lectura de la Bíblia, els catòlics, que no llegeixen tant la Bíblia, no el senten igualment, ja que el pecat té el conhort de la confessió, tant com el bàlsam de l'absolució.

Aquesta reflexió, els dos escriptors la matisen dient que el viatge d'Ulisses i el de Moisès actualment tendeixen a confondre's; per això, Ítaca apareix sovint com la Terra Promesa. Aquesta idea Consolo la remata: «En la cultura hebraica la Terra Promesa és una dimensió de tipus metafísic; és Déu qui promet la terra al poble elegit, mentre que Ítaca té una dimensió humana, històrica, sense cap mística que ens duga a un altre món. Ítaca ens du només a aquest món. Ítaca és la terra de la història, de la realitat, dels afectes».

És aquesta darrera reflexió la que més m'ha fet pensar. És cert que la Terra Promesa és una entelèquia esperançadora per

als hebreus, com ho és que Ítaca es una esperança personal de tornada a casa. Però també ho és que la Bíblia, que els cristians llegeixen en clau simbòlica, els hebreus la llegeixen igualment com a història del seu poble. L'Odissea, si més no, tots la llegim com a literatura, és a dir, belles paraules que transmeten mítiques històries remotes, llegendes que ens permeten imaginar la nostra civilitat primigènia.

No hi ha memòria sense paraules, o, si es vol, sense escriptura. Hi ha escriptura sense memòria? Fins i tot els poetes, escoltadors de sirenes, són intèrprets de les muses.

3

A Santorini s'ha d'arribar per mar. M'he situat a proa, per a veure amb quina mandra parsimoniosa l'illa s'apropava, mentre el vaixell penetrava, relliscant suaument sobre l'espill de les ones, fins al seu port de cendres i cingleres. La caldera d'aigües manses amb el seu negrellós melic de lava, la terra de vísceres volcàniques, els rocams tallats en roig, entre runars grisos..., i la cresta de cases encimbellades, una corona blanca sobre la roca cremada... I els records, també cendres, del que van ser coneixences. Una escenografia del somni, Santorini.

Es torna mai als llocs on la vida fou un goig? No, no es torna mai enlloc. No sé si Santorini és la mateixa, sé només que jo ja no sóc qui vaig ser. El que aleshores era desig de llum, una arribada en carn viva al mite grec, ara és reencontre seré, abans del comiat. La meravella, ara, no és la joventut, és sentir-se ací, mirant la mar, mentre escolte la ràdio que canta melodies gregues, i veig uns mariners esculpits pel salobre, asseguts sobre unes xarxes del moll, sense saber què esperen; i entenc que viure, ara, és sentir les emocions que retornen sense dol a la memòria. Em meravelle d'estar ací, en una taverna portuària, bevent un uzo, mirant un tapet d'hule a quadrets damunt taula, i de sentir-me viu. I en done gràcies, mil gràcies, als déus. No em sent cap nàufrag a la deriva. El que un dia marxà –la joventut, la joia– ara és record. El que vivim, tard o prompte, ho perdem. I no ho dic amb recança. Ho dic i prou. No en faig planys. Santorini no seria Santorini sense la tragèdia. Tots som la conseqüència del que fórem: goig i drama. En la terra romanen les ruïnes; en les persones, els records.

La nau, enmig de la caldera. Ens han baixat, amb barques, fins al moll. Hi ha qui ha pujat fins a Thera muntat dalt d'un ruc –com Josep Pla en una foto famosa–, hi ha qui ha preferit el funicular. Jo m'he limitat a passejar pel portet, vora les onades minúscules: el que ve i el que se'n va, el que vam ser i el que som, el que passa i el que queda, el que es perd pel camí, el que ja no tornarà...

La mar va negar fa milers d'anys el cràter d'aquest volcà, i provocà un cataclisme devastador que acabà amb la civilització d'aleshores. En la memòria, el passat és història i llegenda alhora. La història es fa mite, com el mite es fa història. Certament, com va dir Jean Cocteau en una ocasió, referint-se justament a Grècia, «la història es deforma a la llarga, mentre el mite es conforma a la llarga». Només la supèrbia humana, o tal vegada la desmemòria, ens permeten creure'ns posseïdors de la veritat absoluta, ara en nom de Déu, ara de la raó o de la ciència. En la ficció, tanmateix, no hi ha veritats ni mentides.

El passat, com el futur, com més remots més són creacions humanes; maneres de mesurar el temps, de definir el que som o volem ser. La història és memòria, i la memòria diu veritats quan menteix, com falseja quan pretén dir la veritat. La història recrea, guarda i ensenya, perquè la humanitat s'animalitza quan oblida. Som animals de records, que digué el poeta; de records sentits. La ciència és una forma de religió –una forma suprema de poder–, com també és, sovint, una forma de poesia. Ai, els mots, que diuen el que és i no és, el que pot ser i el que no serà mai. Així com l'amor sembla ridícul a qui no està enamorat, la fe sembla absurda a l'incrèdul. La fe és, a la raó, el que l'amor a l'instint: una exaltació; una exaltació que tant pot dur la pau com la follia; tant pot dur al cel com a l'infern.

La nau s'allunya de Santorini, jo dels meus records de joventut, de les meues meditacions actuals.

4

Segons el calendari, avui entrem a la tardor. Avui, segons la llum del sol, el dia és càlid, sense cap amenaça fosca al cel, ni cap anunci de tempesta; la mar, amb lluentors argentades, com una bassa d'oli. De tant en tant, una illa. Una mar domèstica, encalmada, la d'avui. L'estiu que continua fent-se dolç, del meló al raïm.

Les notes d'aquest quadern diuen que a penes fa cinc dies que vaig embarcar. Tanmateix..., el temps, ací, és mandrós, meditatiu, sensual..., té ritme de paradís. No és que hi haja res d'extraordinari, però això, la percepció d'aquesta calma que no s'atura, el fa especial. No l'anima cap passió turbulenta, ni cap anhel d'infinit, ni cap cos acariciable; l'anima un esperit que, més que excitar la imaginació, l'anirvana. No és l'assossec del plaer consumat, com veig als rostres de les parelles joves, ni el somrís dels vells que no esperen res; és la pau de qui mira sense recança el que ha quedat endarrere. Navegar, navegar... Ficcions que aconhorten dels dols viscuts, de les desgràcies patides, dels sofriments superats, de les pèrdues irreparables.

5

Jerusalem. La visita al Sant Sepulcre m'ha trasbalsat, tot i l'escepticisme amb que hi anava. No per les pedres, ni per res d'això. El que m'ha colpit, i m'ha fet pensar, ha estat una simple escena de les que mossèn Cinto qualificaria d'humils. Jo era en un racó, a l'entrada de la basílica, observant les diverses devocions dels creients cristians; n'hi havia vinguts de molts països. Aleshores, m'he fixat en una dona madura, que no anciana, que em semblava grega, per la morenor olivàcia de la pell, i els seus ulls negres. He vist que s'apropava a una llosa estesa a terra que gairebé tothom besava devotament, i alguns acariciaven amb la mà; ella, per contra, ha tret un blanc mocador de seda d'una butxaqueta que duia a tocar del pit; l'ha desplegat amb delicadesa i l'ha passat per damunt del marbre, com si tragués la pols d'un moble, o, millor, com si eixugués les llàgrimes d'un xiquet, les suors d'un malalt, les ferides d'un mort. En acabar de passar el mocador per la pedra, l'ha tornat a plegar amb cura i se l'ha guardat a tocar del cor. La dona semblava en trànsit, tot i la discreció dels seus moviments; tenia humits,

però, els seus ulls negres. Només jo la mirava? Jo i el seu Déu, com a mínim.

Aquesta religiositat tan simple, tan familiar, m'ha commogut. Seria per a algú volgut i llunyà, aquell mocador? Se'l guardaria només per a ella, per així protegir-se dels mals de cor? La resta de la basílica, amb tots els seus altars, paraments i cerimonials, no m'ha interessat. Era un caos sagrat, que havia dit algú.

De la resta dels llocs sants cristians, m'han captivat els noms, més que no els llocs mateixos, salvant alguna que altra excepció. Noms de llocs, de fets, i de personatges; noms clars i evocadors, que s'entenien en totes les llengues del món.

6

Hi ha molts murs, a Jerusalem. N'hi ha de visibles i d'invisibles, com n'hi ha de pedres, de ferro, d'aram o de ciment. N'hi ha que tanquen i empresonen, n'hi ha que protegeixen... També hi ha muralles, que són alts murs de defensa i d'atac alhora. El mur dels murs, si més no, és l'anomenat pels cristians Mur del Plany, o de les Lamentacions, perquè els jueus, durant llarguíssims segles, hi han anat a plànyer les seues penalitats. Els hebreus, si més no, l'anomenen el Mur Occidental, per ser l'únic testimoni històric de la muralla que envoltava el segon temple de Salomó. Jo en dic dels Precs, ja que els hebreus, actualment, hi van a pregar, més que no a plànyer.

El temple de Salomó va ser enderrocat per Nabucodonosor, reconstruït pels jueus tornats de Babilònia en temps de Ciro, paganitzat per Alexandre el Magne i, més tard, dedicat a Zeus Olímpic, refet, renovat i embellit per Herodes, incendiat per Tito, profanat per Adrià, el gran emperador romà, cristianitzat i convertit en basílica per Constantí, el fill de santa Helena, transformat en mesquita i Roca santa per l'islam, purificat com a església de Sant Joan pels croats, magníficament restaurat com a lloc sant dels musulmans pels turcs...

Aquest auster mur de pedres gegantines, abans, estava situat en un carreró del barri dels magrebins, i hi penjaven tapereres, com rams d'espines amb flors, que feien dir als hebreus que les gotes de rosada que queien d'aquelles flors eren llàgrimes divines en record de les desgràcies sofertes per Israel. Des de 1967 –que el lloc tornà a ser dels hebreus–, el Mur no té davant cap paret fosca, sinó una esplanada; i, tots els dies de l'any, però especialment dissabtes, hi ha una gentada que hi va, i hi prega a Déu, demanant-li ajut o conhort. Uns deixen missatges d'esperança enrotllats entre les pedres; d'altres reciten lletanies de penediment.

Al voltant d'aquesta plaça, joves soldats israelians vigilen, com bells àngels de la guarda, que ningú no profane l'austera soledat del seu lloc sant. Una frontera en temps de guerra, vulguem o no.

7

No és la bellesa dels temples el que més m'ha colpit de Jerusalem, no. Els llocs sants impressionen des d'una visió de creient, prou més que no des d'un punt de vista estètic. Per això, a mi, que, de les religions, en sé sentir només l'emoció de la bellesa, el que m'ha colpit més de Jerusalem no han estat els santuaris, sinó

la força callada que els edificis, o les ruïnes, transmeten a la ciutat, i a la gent que hi viu.

Les fantasies passades s'acumulen pels carrers, com en altres ciutats s'acumulen les immundícies del present. Diuen que Jerusalem s'ha de veure amb els ulls de l'ànima i no amb els ulls del cos, que Jerusalem és un lloc mental. Certament, de lluny, Jerusalem és un mite que recull anhels, somnis i creences –tots la volen i la desitgen–, però de prop se sent que el nom –ciutat de Déu, ciutat de Pau–i la seua història, avui es projecten amb una llum cegadora tant a les pedres com a la gent. Tot és sagrat a Jerusalem, i, per això, Jerusalem sembla una ciutat incapaç d'estar a l'alçada dels delers que l'han feta, desfeta i refeta al llarg del temps. És una ciutat impossible, una ciutat imaginària, tot i real. És per això que, anant pels seus carrers, se sent la frustració, la violència, l'odi, més que no la pau. I és que la Jerusalem celestial –la de totes les paus i tots els noms de Déu– és la gran enemiga de la Jerusalem terrenal. Jerusalem és la mostra de la impotència dels homes per a fer reals els seus somnis. No és la bellesa el que trobem a Jerusalem; és la tensió del fracàs; del fracàs de les utopies, les divines i les humanes, i, alhora, la necessitat visceral, inconscient, de continuar creient-hi. Després d'aquesta setmana, doncs, arribe a la conclusió que la representació metafòrica millor de Jerusalem és la de *la Tomba del Jardí*.

Vull dir que, a Jerusalem, no s'hi ve a viure, sinó a morir. A aprendre a morir, a ser conscients que els humans som mortals, i que, tant com som vividors de la mort, som moridors de la vida. I, per això, amb el que dic, dic que és preferible anar-hi mort que anar-hi a morir; perquè això significa que la vida s'ha viscut com cal i que, la lliçó moral que tota religió vol ser, es tenia apresa d'abans, d'abans d'emprendre el viatge definitiu.

A Jerusalem, repetesc, ara no s'hi pot viure. O s'hi viu amb culpa, remordiment..., o amb més odi que no amor; uns, somiant el paradís; uns altres, amb desesperació. No havia pensat mai, abans, que Terra Santa significa el mateix que Camp Sant, és a dir, cementeri. I Jerusalem és això: un cementeri amb tombes socarrades on no descansen en pau ni els morts. Qui, no havent-hi nascut, hi va buscant vida, només troba que la mort.

Per això, de les moltes metàfores que guarda Jerusalem, em quede amb la Tomba del Jardí, la més moderna, la més senzilla. Ni mur on entaforar pregàries, ni roca des d'on pujar cap al cel, ni via del dolor amb passió inclosa; només això: una tomba enmig d'un hort.

El que els cristians evangelistes anomenen *la Tomba del Jardí*, o *la Tomba de l'Hort*, és un lloc situat cap al nord de la Porta de Damasc, fora de les muralles de la vella Jerusalem. Segons els protestants, es tracta del lloc on Jesucrist va ser soterrat. Aquesta descoberta la va fer Charles Gordon, un general anglès, al final del segle XIX. Els anglesos, així com altres europeus protestants, no se sentien còmodes pregant en companyia de frares, monges i fidels d'altres varietats de cristians; ells, que aleshores eren els amos imperials del món, feren com els altres havien fet abans: se'n crearen un de propi. Van agafar-se fidelment a les hipòtesis del general Gordon. Una muntanyeta va ser identificada com *el lloc de la calavera*, el seu Gòlgota particular, i, una antiga sepultura, com la

tomba de Jesús; tot, acoblat a la fidel interpretació dels evangelis i a la ciència arqueològica.

Havent trobat el que buscaven i volien, doncs, adquiriren el terreny i el convertiren en destinació de pelegrins; ja tenien el seu lloc sant.

Cap fe no m'avala ni em protegeix. Cap culte no em vincula a cap litúrgia. Metafísicament sol, de la religió m'atrau el que és capaç d'emocionar-me, el que em provoca la rara tremolor de la Bellesa; sóc, només, un creient de la Bellesa; de la Bellesa com un goig efímer, com un tot fugitiu, i també com una pèrdua... Per això, en aquest indret mig erm –la Tomba del Jardí, o la Tomba de l'Hort–, no m'he sentit en fals, durant l'estada a Jerusalem. Per això dic que aquest lloc em plau, pel que m'ha mostrat, i pel que simbolitza. En aquest lloc he trobat la veritat: que tots ens morim un dia. En el principi està el final, com en el final està el principi.

A Jerusalem, o es va a patir i morir, com Jesús, o es va en un somni alat cap al cel, com Mahoma, o millor no arribar-hi, com Moisès; Jerusalem és una il·lusió adolorida.

Que trie qui puga. Jo, ara, ho tinc prou clar. Cadascú porta Jerusalem dins seu. I, ara –no abans, certament–, només ara que deixe la Jerusalem real, m'adone que la meua Jerusalem –és a dir, una tomba enmig d'un hort–, sé on la tinc de fa molt temps.

8
Nota final

Des que vaig tornar de Jerusalem, tot va de mal en pitjor. Només faltava el general Sharon com a cap de comandament del govern israelià! Ara sí que l'enfrontament violent serà una baralla a mort entre cains i abels. Ja no s'albira cap pau enlloc, sinó més guerra i més morts. Més desesperació, també!

Jo, pobre espectador llunyà de la tragèdia, demane pau. La figura d'Ariel Sharon em provoca un rebuig instintiu, per prepotent. Però, com més faig per comprendre les desraons d'aquesta lluita a ultrança, i més clars tinc els orígens del conflicte entre israelians i palestins, se'm fa més difícil trobar un únic culpable, com se'm fa més complicada la solució; la història i els perquès venen de lluny, de molt lluny. I, com més m'endinse en la història d'aquesta terra, dita santa per tants arreu del món, més m'adone que, si les arrels del conflicte arranquen de tan endins, l'única solució, d'haver-ne cap, passa per la pau. Però com, ai, com! És això possible? Serveix de res el meu idealisme voluntariós? Cada dia els noticiaris mostren imatges més horribles. Imatges de matances reals que acaben semblant de ficció.

Què puc fer, davant aquest espectacle infernal de morts publicitades? O plànyer, o prémer el botó del televisor i canviar de canal, per passar a veure una pel·lícula de l'oest..., o apagar l'aparell i posar-me a pensar altres coses; o eixir a prendre l'aire i mirar les muntanyes que tanquen aquest racó de món on visc i en fan un humil jardí fora de tot. Un paradís?

Que deixen de matar-se, pregue al Déu de tots. ❐